

Barbara Lulek

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0003-3914-6720

Patriotyzm lokalny w perspektywie 20-, 40- i 60-latków na Podkarpaciu

Local patriotism in the perspective of 20-, 40- and 60-year-olds in Podkarpacie region

Streszczenie

Patriotyzm lokalny odwołuje się do umiłowania ojczyzny w kategoriach terytorialnych. Dotyczy określonego miejsca nazywanego swojskim, własnym i odróżniającego się od tego obszaru, który takich atrybutów nie posiada. Obejmuje dom, okolicę, region, czyli podstawowe kręgi środowiskowe będące źródłem doświadczeń człowieka i praktykowania aktywności. W toku podejmowanych działań budowane są relacje ze współmieszkańcami pozwalające zakorzenić się w miejscu. Patriotyzm lokalny odwołuje się do identyfikacji terytorialnej, historyczno-kulturowej i wspólnotowej, zorientowanej aksjologicznie.

W przedmiotowym opracowaniu przedstawiono wyniki badań dotyczące sposobów definiowania i praktykowania patriotyzmu lokalnego przez mieszkańców Podkarpacia z pokolenia 20-, 40- i 60-latków. Wskazano składowe patriotyzmu lokalnego i ich strukturę. Badania zrealizowano w paradygmacie badań ilościowych na reprezentatywnej próbie.

Słowa kluczowe: patriotyzm lokalny, składowe patriotyzmu lokalnego, Podkarpacie, badania ilościowe

Abstract

Local patriotism refers to the love of homeland in territorial categories. It refers to a specific place, a territory called homely, one's own and which is different from the area that lacks such attributes. It includes home, neighbourhood, region, i.e. basic environmental circles which are the source of human experience and practice of specific activities. In the course of specific activities, relationships with fellow residents are built, allowing people to take root in the place. Local patriotism appeals to territorial, historical, cultural and community identification, oriented axiologically.

The study presents research results concerning the ways in which the local patriotism is defined and practiced by the Podkarpacie region inhabitants from the generation of 20-, 40- and 60-year-olds. The components of local patriotism and their structure were indicated. The research was carried out in the paradigm of quantitative research on a representative sample group.

Keywords: local patriotism, components of local patriotism, Podkarpacie region, quantitative research

Wprowadzenie

Człowiek przychodzi na świat w rodzinie. W tym prymarnym środowisku życia osoba wprowadzana jest w podstawowe normy i zwyczaje oraz sposoby postępowania. Poznaje język ojczysty, stosunek członków rodziny do najbliższej okolicy, jednostek i grup społecznych¹. W rodzinie zaznacza się także wyraźny podział na grupę określaną jako bliscy, z którą utożsamiają się członkowie rodziny, oraz inni, obcy². Tutaj jednostka buduje emocjonalny związek z najbliższym otoczeniem, miejscem urodzenia i zamieszkania, wspólnotową ziemią przodków, kolebką geograficzną³, wartościami, znaczeniami, symbolami, lokalną kulturą i tradycjami⁴. Te macierzyste związki z miejscem narodzin i pochodzenia stają się podstawą tożsamości kulturowej i patriotyzmu lokalnego.

We wspólnocie lokalnej i regionalnej – strukturze bliskiej, znanej, bezpiecznej⁵ – odbywa się proces ukorzenia i identyfikacji jednostki⁶ pozwalający na zaangażowaną obecność w miejscu i czasie, uczestnictwo prowadzące do ulepszania istniejących warunków. Wspólnota funkcjonuje w moralnym zjednoczeniu osób na rzecz swoistości miejsca⁷, zawsze jednak w syntonii z innymi⁸. Istotne znaczenie w tym procesie odgrywają miejscowe zasoby ludzkie oraz zespół nieformalnych wartości i norm, które uznają członkowie społeczności, umożliwiające im współpracę⁹. Związki z najbliższym otoczeniem, zakorzenienie w nim pobudza aktywność lokalną grup i społeczności, ukierunkowując ich działania na utrwalanie wartości, tradycji i kultury wspólnoty terytorialnej, jak też wyrażanie potrzeb i aspiracji¹⁰.

Wspólnota lokalna nierzadko odwołuje się do wartości, takich jak miłość do innych i otoczenia, wolność jednostki, sprawiedliwość międzyludzka, wspólne dobro¹¹.

¹ W. Majkowski, *Rola rodziny w kształtowaniu patriotycznych postaw* [w:] *Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa*, red. J. Stala, Kraków 2019, s. 277.

² A. Zwoliński, *Wprowadzenie do rozważań o narodzie*, Kraków 2005, s. 11.

³ M. Lachowicz, *Symbolika „dużej i malej ojczyzny” w świadomości współczesnych Rusinów karpaccich w warunkach pogranicza kulturowego* [w:] *„Duża i mała ojczyzna” w świadomości historycznej, źródłach i edukacji*, red. B. Burda, M. Szymczak, Zielona Góra 2010, s. 181.

⁴ W. Theiss, *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilityarna* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny*, red. W. Theiss, Warszawa 2001, s. 11.

⁵ Tamże, s. 7.

⁶ H. Wójcik-Łagan, *O historii regionalnej i mikrohistorii w szkole* [w:] *„Duża i mała ojczyzna” w świadomości historycznej, źródłach i edukacji...*, s. 253.

⁷ J. Sadowski, *Wprowadzenie do rozważań o patriotyzmie* [w:] *Oblicza patriotyzmu*, red. J. Sadowski, Kraków 2009, s. 59.

⁸ S. Grygiel, *Ojczyzna jest zawsze trochę dalej*, Kielce 1998, s. 24.

⁹ W. Theiss, *Mała ojczyzna: perspektywa...*, s. 18–19.

¹⁰ A. Potoczek, *Spoleczna rola samorządu terytorialnego* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny...*, s. 31.

¹¹ W. Theiss, *Tezy o malej ojczyźnie, edukacji i rozwoju lokalnym* [w:] *Edukacyjne aspekty współpracy i partnerstwa w środowiskach lokalnych*, red. C. Lewicki, Rzeszów 2004, s. 38.

Dostrzec należy także lojalność oraz przywiązanie do rodzimych krajobrazów i ziemi. We wspólnocie lokalnej osoba określa własną tożsamość, swoje miejsca i poznaje zakres zobowiązań¹².

Od lokalności do patriotyzmu lokalnego

Życie we wspólnocie lokalnej rozpatrywane jest w wielu wymiarach, w tym rodzinnym, terytorialnym i lokalnym. W ogólnym znaczeniu zbiorowość terytorialna obejmuje wszelkie skupienia oparte na związkach ludzi z określonym obszarem oddzielnym od innych terytoriów i tworzy ramy życia zbiorowego przejawiające się w zwyczajach, normach społecznych i instytucjach. Zbiorowość lokalna odnosi się zaś do ludzi związanych z zamieszkiwaniem określonej miejscowości. Niewielki obszar sprzyja stycznościom społecznym między mieszkańcami i nierzadko stanowi samoistny ośrodek życia społecznego¹³. Lokalność rozumiana jest w kategoriach miejsca, w tym domu rodzinnego, miejscowości wiejskiej czy miejskiej, wreszcie miasta czy regionu. Mowa zatem o przestrzeni doświadczonej¹⁴, obszarze określonym w nieokreślonym, ograniczonym w bezkresnym, foremnym w chaotycznym. Stanowi niezbywalny warunek zadomowienia człowieka w miejscu, w którym osoba czuje się pewnie, panując nad związanymi z nim pojęciami¹⁵.

Lokalność zawsze rozpatrywana jest w aspekcie aksjologicznym ukierunkowanym na uniwersalne wartości, takie jak szacunek do człowieka, godność jednostki, tolerancja, samostanowienie, oraz potrzeby podmiotowości i przynależności¹⁶. Lokalność związana jest z umiłowaniem środowiska naturalnego, kulturą *małych ojczyzn* oraz tradycjami wspólnotowymi. Wspólnotę lokalną charakteryzuje znaczna spójność społeczności, liczne i silne powiązania rodzinno-sąsiedzko-towarzyskie oraz obyczaje i zwyczaje. Nie sposób pominąć także sfery symboliczno-przedstawieniowej miejsca oraz źródeł identyfikacji i tożsamości jednostki. Stanisław Ossowski nazywa je ojczyzną prywatną. To miejsce urodzenia i dzieciństwa, które kulturowo zakorzenia człowieka w ziemi rodzinnej¹⁷, co zapewnia spójność i podtrzymywanie wartości i norm praktycznych¹⁸.

¹² J. Bartmiński, *Jak biegną drogi Ojczyzny?* [w:] *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, Lublin 2002, s. 43.

¹³ A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian życia społecznego*, Olsztyn 2016, s. 175.

¹⁴ H. Buczyńska-Garewicz, *Miejsca, strony, okolice. Przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, Kraków 2006, s. 14.

¹⁵ M. Mendel, *Pedagogika miejsca i animacja na miejsce wrażliwa* [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006, s. 8–9.

¹⁶ A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian...*, s. 183.

¹⁷ Tamże, s. 194.

¹⁸ M. Lachowicz, *Symbolika „dużej i malej ojczyzny”...*, s. 182.

Mowa zatem o patriotyzmie lokalnym rozpatrywanym jako miłość do małej ojczyzny, miejsca urodzenia i wzrastania, do stron rodzinnych i ludu je zamieszkującego¹⁹. To autoidentyfikacja z określonym terenem, obszarem, regionem, nierzadko zmetaforyzowanym domem rodzinnym²⁰. Obejmuje koncentryczny ciąg dom, miejscowość, okolica, region. To stan świadomości manifestujący się pozytywną i twórczą postawą jednostki wobec najbliższego otoczenia i okolicy²¹. Wyraża się więzią uczuciową i gotowością poświęcenia dla najbliższego otoczenia. Obejmuje codzienną pracę jednostek i grup służącą rozwojowi miejsca i regionu, pomyślności innych członków społeczności. Umiłowanie najbliższej okolicy jest praktykowane przez mieszkańców w różny sposób, zgodnie z ich społecznymi funkcjami i możliwościami²². Łączy się z relacjami pomiędzy ludźmi a ich środowiskiem zamieszkania²³, ze stosunkami społecznymi, w różnego rodzaju grupach, zbiorowościach, które stale i ciągle wchodzą ze sobą w styczności społeczne na określonym obszarze i celowo albo przypadkowo stykają się z innym ludźmi i zbiorowościami społecznymi²⁴. Do elementarnych przejawów patriotyzmu lokalnego zalicza się: identyfikację z regionem, wspieranie działań przyczyniających się do rozwoju miejsca, znajomość historii zamieszkiwanego terenu i postaci historycznych związanych z obszarem, udział w wyborach samorządowych, wspieranie regionalnych producentów, angażowanie się w sprawy ważne dla regionu, dostrzeganie różnic kulturowych pomiędzy regionami i kultywowanie tradycji regionalnych, jak też emocjonalne ustosunkowanie się do spraw regionu²⁵. Mowa zatem o kompleksie cech i zachowań, które są użyteczne dla dobra określonego miejsca. Patriotyzm lokalny wyzwala aktywność, pobudza inicjatywę, staje się źródłem inspiracji do działania, kształtuje zaangażowanie zarówno jednostek, jak i zbiorowości społecznych, zwłaszcza władz lokalnych, instytucji, środowisk twórczych reprezentujących określoną zbiorowość jako całość. Marian Malikowski²⁶, analizując zagadnienie patriotyzmu lokalnego, wskazuje na jego kluczowe znaczenie dla więzi lokalnych, zarówno strukturalno-organizacyjnych, jak i mechanicznych oraz aksjonormatywnych oraz spójności zbiorowości terytorialnych o różnym zasięgu. W takim ujęciu patriotyzm lokalny to zespół pozytywnych postaw i zachowań człowieka

¹⁹ J. Sadowski, *Wprowadzenie do rozważań o patriotyzmie* [w:] *Oblicza patriotyzmu*, red. J. Sadowski, Kraków 2009, s. 58.

²⁰ J. Bartmiński, *Jak biegną drogi Ojczyzny?*..., s. 42 i 45.

²¹ D. Kasprzyk, *Patriotyzm lokalny – konteksty tożsamościowe*, „Zeszyty Wiejskie” 2016, z. XXII, s. 261.

²² A. Zwoliński, *Wprowadzenie do rozważań...*, s. 150.

²³ M. Malikowski, *Socjologiczna problematyka patriotyzmu lokalnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, z. 3, s. 280.

²⁴ A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian...*, s. 171.

²⁵ C. Trosiak, *Współczesny polski patriotyzm: między wspólnotą narodową a wspólnotą regionalną*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 4, s. 167–171.

²⁶ M. Malikowski, *Socjologiczna problematyka...*, s. 287–288.

zorientowanych na przestrzeń, zbiorowość, lokalną kulturę oraz silną spójność lokalnej zbiorowości oparta na podobnych pozytywnych i uświadomionych wspólnie wartościach²⁷. Opisany patriotyzm obejmuje podstawowe płaszczyzny życia człowieka, wymiary afiliacji i poznania – indywidualny, rodzinny, lokalny i regionalny. Odwołuje się do zakotwiczenia we wspólnotach podstawowych.

Metodologia badań własnych

Kierując się tymi przesłankami, w 2023 r. podjęto badania na temat patriotyzmu²⁸, których fragment dotyczył praktykowania patriotyzmu lokalnego nazywanego także terytorialnym. Starano się uchwycić typowe komponenty umiłowania regionu²⁹. Jeden z problemów badawczych zawierał się w pytaniu: W jaki sposób definiuje i praktykuje patriotyzm lokalny pokolenie 20-, 40- i 60-latków na Podkarpaciu? W toku badań skoncentrowano się na sposobach definiowania i praktykowania stosunku jednostki do terytorium i przestrzeni, zaangażowania społecznego na rzecz otoczenia i zakorzenienia w miejscu. Orientując badania na patriotyzm lokalny, odwołano się do kilku kategorii, w tym historyczno-kulturowego dziedzictwa miejsca, identyfikacji terytorialnej i wspólnotowej oraz wartości. Dążono do określenia elementów składowych zakorzenienia grupy w przeszłości, tradycji kulturowej i społecznej. Przyjęto, że identyfikacja historyczna pełni rolę spoiwa wzmacniającego i podtrzymującego tożsamość wspólnoty. Dlatego też jedna z kategorii dotyczyła obchodzenia w najbliższych środowiskach – rodzinie i szkole świąt regionalnych i narodowych. Założono, że ukazanie kulturowych i historycznych symboli i znaków identyfikacji opisuje tożsamość lokalną i regionalną badanych. Wskazano także na drugi wymiar patriotyzmu lokalnego – terytorialność. Pytano zatem o przestrzeganie tradycji rodzinnych, miejscowych, znajomość regionalnej kultury, w tym strojów ludowych, uczestnictwo w działaniach na rzecz wspólnoty. Odwołano się także do wymiaru aksjologicznego, prosząc o zwerbalizowanie działań dotyczących wychowania w szacunku dla dóbr wspólnych.

Badania miały charakter ankietowy³⁰. Wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety. Badanie przeprowadzone zostało z użyciem metody PAPI (ang. *paper and pencil interview*). Badani otrzymali papierową wersję kwestionariusza ankiety, na którą następnie samodzielnie nanosili swoje odpowiedzi. Metodę PAPI zastosowano ze względu na zróżnicowany wiek badanych.

²⁷ Tamże, s. 292.

²⁸ Badania zrealizowano w ramach projektu: *Modele patriotyzmu w perspektywie doświadczeń biograficznych 20, 40 i 60-latków na Podkarpaciu* (ID 539392) sfinansowanego ze środków z budżetu państwa w ramach ścieżki *Nauka dla społeczeństwa II*.

²⁹ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013, s. 163.

³⁰ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998, s. 86.

Badaniami objęto 1200-osobową grupę mieszkańców Podkarpacia, po 400 respondentów w trzech kolejnych wymienionych powyżej kategoriach wiekowych³¹. Badania miały charakter losowy³² i zostały przeprowadzone między 1 a 31 maja 2023 r. we wszystkich powiatach województwa podkarpackiego. Losowy charakter próby umożliwił generalizowanie wyników z próby na badaną populację przy wykorzystaniu odpowiednich testów statystycznych³³. W badaniu udział wzięło 52% kobiet oraz 48% mężczyzn, co odpowiada strukturze populacji w województwie. Ponad połowa z nich zamieszkuje w środowisku wiejskim – 55%. Najlicniejsza grupa badanych – 42% posiada wykształcenie średnie. Wykształceniem wyższym legitymuje się 32% respondentów, a podstawowym 7% ankietowanych. Połowa badanych pozostaje w związku małżeńskim, a 27% to osoby stanu wolnego. Respondenci do 35 roku życia to przeważnie panny i kawalerowie (62% badanych), natomiast starsi w większości przebywają w związkach małżeńskich (56–68%). W grupie najstarszych respondentów 1/4 określiła swój stan cywilny jako wdowa/wdowiec.

Sposoby definiowania i praktykowania patriotyzmu lokalnego. Wyniki badań

Patriotyzm lokalny nieodzownie łączy się z określoną przestrzenią, terytorium i ziemią. Istotą tego osobistego stosunku do miejsca urodzenia i regionu jest relacja oparta na miłości wobec *małej ojczyzny*, osób w niej zamieszkujących oraz kultury regionu, zwyczajów i tradycji. Wszystkie te elementy gwarantują poczucie swojskości w miejscu, a jednocześnie odrębności własnego regionu, najbliższego otoczenia i okolicy. Wymienione składowe patriotyzmu lokalnego uwzględniono w toku badań. Zaproponowano respondentom pięć zasadniczych definicji dotyczących

---

³¹ Badania właściwe poprzedzono pilotażem zrealizowanym od 19 stycznia do 10 lutego na grupie 300 mieszkańców Podkarpacia w trzech kolejnych kategoriach wiekowych.

³² E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2007, s. 208.

³³ Szczegółowe dane empiryczne są do wglądu u autorki opracowania. Zastosowano pakiet IBM SPSS Statistics 25. Przy jego pomocy wykonano analizy częstości, analizy podstawowych statystyk opisowych wraz z testem Kołmogorowa-Smirnowa, jednoczynnikowe analizy wariancji w schemacie międzygrupowym, mocne testy równości średnich Browna-Forsytha, testy *t* Studenta dla prób niezależnych, testy χ^2 oraz dokładne testy Fishera. W przypadku wyników istotnych statystycznych wykonano testy *post-hoc* – odpowiednio – Sidaka bądź Dunnetta. Za poziom istotności uznano klasyczny próg $\alpha = 0,05$. W pierwszym kroku obliczono podstawowe statystyki opisowe badanych zmiennych wraz z testami Kołmogorowa-Smirnowa sprawdzającymi normalność rozkładów badanych zmiennych ilościowych. W przypadku wszystkich badanych zmiennych odnotowano rozkład odmienny od rozkładu Gaussa. W takiej sytuacji wskazana jest dodatkowa weryfikacja wartości skośności i kurtozy rozkładów tych zmiennych. Jeśli mieści się ona w przedziale ± 2 , można przyjąć, że rozkład badanej zmiennej nie jest znacząco asymetryczny względem średniej. Takie wartości odnotowano w przypadku wszystkich badanych zmiennych. Z tego względu postanowiono, że wykonywane będą analizy statystyczne przy użyciu testów parametrycznych.

istoty patriotyzmu lokalnego i proszono o uszeregowanie odpowiedzi od najbardziej trafnej przez przypisanie cyfry 1 do tej najmniej trafnej z podanych (cyfra 5). Podkreślić należy, że pierwotne narzędzie zawierało 10 takich definicji ustalonych na podstawie analizy literatury przedmiotu. Wyniki badań pilotażowych pozwoliły wskazać pięć najbardziej trafnych określeń. Zebrane dane prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Sposoby definiowania patriotyzmu lokalnego przez pokolenie 20-, 40- i 60-latków na Podkarpaciu

Trafność definicji	Sposoby definiowania patriotyzmu lokalnego – dane ogółem N = 1200									
	Identyfikowanie się z historią i kulturą miejsca „małej ojczyzny”		Kultywowanie tradycji lokalnych i regionalnych		Poczucie przynależności do grupy na danym terytorium		Poczucie więzi za sprawą miejsca urodzenia		Poczucie swoistości/odrębności własnego miejsca	
	l.b	%	l.b	%	l.b	%	l.b	%	l.b	%
1 – najbardziej trafna definicja	295	24,6	188	15,7	288	24,0	231	19,3	199	16,5
2 – druga z kolei trafna definicja	279	23,3	246	20,5	253	21,1	227	18,9	195	16,3
3 – trzecia z kolei trafna definicja	233	19,4	211	17,5	307	25,6	191	15,9	257	21,4
4 – czwarta z kolei trafna definicja	172	14,3	370	30,8	196	16,3	283	23,6	180	15,0
5 – piąta z kolei trafna definicja	221	18,4	185	15,4	156	13,0	268	22,3	369	30,7
Suma	1200	100,0	1200	100,0	1200	100,0	1200	100,0	1200	100,0
Sposoby definiowania patriotyzmu lokalnego – osoby w wieku do 35 lat N = 400										
1 – najbardziej trafna definicja	77	19,3	67	16,8	105	26,3	87	21,8	64	16,0
2 – druga z kolei trafna definicja	100	25,0	68	17,0	87	21,8	80	20,0	65	16,3
3 – trzecia z kolei trafna definicja	75	18,8	65	16,3	98	24,5	66	16,5	95	23,8
4 – czwarta z kolei trafna definicja	62	15,5	135	33,8	57	14,3	85	21,3	63	15,8
5 – piąta z kolei trafna definicja	86	21,5	65	16,3	53	13,3	82	20,5	113	28,3
Suma	400	100,0	400	100,0	400	100,0	400	100,0	400	100,0
Sposoby definiowania patriotyzmu lokalnego – osoby w wieku od 35 do 60 lat N = 400										
1 – najbardziej trafna definicja	127	31,8	45	11,3	99	24,8	69	17,3	60	15,0
2 – druga z kolei trafna definicja	89	22,3	96	24,0	82	20,5	73	18,3	60	15,0

3 – trzecia z kolei trafna definicja	71	17,8	73	18,3	105	26,3	57	14,3	94	23,5
4 – czwarta z kolei trafna definicja	50	12,5	116	29,0	67	16,8	108	27,0	59	14,8
5 – piąta z kolei trafna definicja	63	15,8	70	17,5	47	11,8	93	23,3	127	31,8
Suma	400	100,0	400	100,0	400	100,0	400	100,0	400	100,0
Sposoby definiowania patriotyzmu lokalnego – osoby w wieku powyżej 60 lat										
N = 400										
1 – najbardziej trafna definicja	91	22,8	76	19,0	84	21,0	75	18,8	75	18,8
2 – druga z kolei trafna definicja	90	22,5	82	20,5	84	21,0	74	18,5	70	17,5
3 – trzecia z kolei trafna definicja	87	21,8	73	18,3	104	26,0	68	17,0	68	17,0
4 – czwarta z kolei trafna definicja	60	15,0	119	29,8	72	18,0	90	22,5	58	14,5
5 – piąta z kolei trafna definicja	72	18,0	50	12,5	56	14,0	93	23,3	129	32,3
Suma	400	100,0	400	100,0	400	100,0	400	100,0	400	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

W świetle zawartych w tabeli 1 danych ogółem identyfikacja ze wspólnotą miejsca *małej ojczyzny*, jej historią stosowaną i kulturą jest wskazywana przez najliczniejszą grupę badanych – 24,6%, którzy przypisują jej najwyższą wagę lub umiejscawiają jako drugą w kolejności – 23,3% respondentów. Dla równie licznej grupy ogółu opiniodawców – 24% patriotyzm lokalny to przede wszystkim ludzie, poczucie przynależności do grupy, odczucie wspólnotowości na danym terytorium.

Dla osób w wieku do 35 lat najbardziej trafna definicja patriotyzmu lokalnego odnosi się do poczucia przynależności do grupy na danym terytorium (26,3%). Ponadto równie istotne dla tej grupy respondentów jest poczucie więzi z innymi mieszkańcami za sprawą miejsca urodzenia. Blisko 1/3 ankietowanych w wieku średnim – od 35 do 60 roku życia wskazuje na znaczenie identyfikowania się z historią i kulturą miejsca, natomiast prawie 1/4 pytanym na zakorzenienie w miejscu, poczucie przynależności do grupy na danym terytorium. Podkreślić należy także, że zaledwie 11,3% respondentów w wieku średnim identyfikuje na pierwszym miejscu patriotyzm w wymiarze terytorialnym z kultywowaniem tradycji i obrzędowości, a 15% z poczuciem swoistości i odrębności miejsca. Są to najniższe wskaźniki wśród badanych grup.

Seniorzy, najliczniejsza ich grupa, bo 22,8%, wyrażają przekonanie, iż znajomość historii i kultury *małej ojczyzny* to najbardziej trafne określenie związków regionu z ojczyzną. Dla tej grupy badanych – 21% określone terytorium tworzy kulturę miejsca, a przynależność do miejsca i terytorium to prymarny wyraz patriotyzmu lokalnego.

Dostrzec należy, że w każdej badanej grupie wiekowej poczucie swojskości i odrębności miejsca było najczęściej wskazywane jako najmniej trafna definicja patriotyzmu lokalnego. Wskaźnik ogółem wynosi 30,7% i zawiera się w przedziale od 28,3% w pokoleniu 20-latków do 32,3% w pokoleniu seniorów. Niewątpliwie zatracanie swojskości związane jest z procesami globalizacji, które sprzyjają zacieraniu się granic indywidualności, niepowtarzalności małych wspólnot i regionów.

Odnotowano dwa wyniki istotne statystycznie – dla identyfikacji z historią i kulturą miejsca oraz kultywowania tradycji regionalnych. Pozostałe wyniki jednoczynnikowej ANOVA nie były istotne statystycznie. W zakresie identyfikacji z historią i kulturą miejsca odnotowano dwie różnice istotne statystycznie. Wartość tego aspektu była ważniejsza dla osób w wieku 35–60 lat w porównaniu do osób w wieku do 35 roku życia ($p = 0,001$) oraz powyżej 60 lat ($p = 0,042$). W kwestii kultywowania tradycji regionalnych nie odnotowano istotnych statystycznie różnic międzygrupowych (jedynie różnica między osobami w wieku 35–60 a badanymi powyżej 60 lat była bliska istotności statystycznej, $p = 0,067$).

Patriotyzm lokalny ujmowany jako miłość do miejsca urodzenia i przywiązanie do regionu, miejsca i domu wyraża się w wielu działaniach. Dla niektórych osób jest to znajomość dziejów swojej rodziny, historii miejscowości, kultywowanie pamięci przodków, dbałość o regionalną kulturę i tradycje oraz zaangażowanie społeczne. Dla innych wyrazem związku z najbliższym otoczeniem jest codzienna ciężka praca dla dobra współobywateli oraz służba drugiemu człowiekowi. Dążąc do określenia wskaźników pozwalających poddać pomiarowi zmienną częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego przez mieszkańców Podkarpacia, wyodrębniono 6 kategorii aktywności ludzkich. Odwołują się one bezpośrednio do trzech obszarów: działań związanych z tradycjami i obchodami podniosłych chwil w najbliższym środowisku – rodzinie i szkole, znajomości i popularyzowania kultury lokalnej oraz działania na rzecz społeczności. Respondenci ustosunkowywali się do każdej kategorii aktywności, określając częstość działania. Zebrane dane prezentuje tabela 2.

Dane zaprezentowane w tabeli 2 wskazują, że ogół respondentów, określając częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego, informuje o działaniach odwołujących się do wartości – uczenia szacunku dla dóbr wspólnych. Podejmowanie zawsze takich aktywności deklaruje 46,8% opiniodawców (wskazania w przedziale od 33,3% dla młodych dorosłych do 60,0% dla osób powyżej 60 lat). Wyraźnie zaakcentowano także znaczenie kręgu rodzinnego w budowaniu umiłowania najbliższej okolicy i wspólnoty. Aż 44,0% ankietowanych werbalizuje praktykowanie historii w rodzinie i szkole poprzez obchodzenie świąt regionalnych. W grupie seniorów wskaźnik ten wynosi aż 47,8%. Badani mieszkańcy Podkarpacia zachowują dystans wobec zewnętrznych przejawów patriotyzmu lokalnego w postaci noszenia ubrań z symboliką narodową i regionalną. Aż 47,0% pytanych dystansuje się wobec wymienionych aktywności.

Tabela 2. Częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego przez pokolenie 20-, 40- i 60-latków na Podkarpaciu

Aktywność	Częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego – dane ogółem N = 1200									
	zawsze		często		rzadko		wcale		ogółem	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Obchodzenie w rodzinie i w szkole świąt narodowych i regionalnych	531	44,0	398	33,0	182	15,0	89	7,0	1200	100,0
Przestrzeganie tradycji rodzinnych, miejscowych	458	38,2	477	39,8	177	15,0	88	7,3	1200	100,0
Noszenie odzieży z symboliką patriotyczną i regionalną	95	8,0	170	14,0	370	31,0	565	47,0	1200	100,0
Znajomość strojów ludowych	136	11,3	217	18,1	413	34,4	434	36,2	1200	100,0
Uczestnictwo w kwestach oraz zbiórkach dla potrzebujących	239	19,9	480	40,0	319	26,6	239	19,9	1200	100,0
Uczenie szacunku dla dóbr wspólnych	562	46,8	409	34,1	179	14,9	50	4,1	1200	100,0
Częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego – osoby w wieku do 35 lat N = 400										
Obchodzenie w rodzinie i w szkole świąt narodowych i regionalnych	173	43,3	140	35	62	15,5	25	6,3	400	100,0
Przestrzeganie tradycji rodzinnych, miejscowych	137	34,3	161	40,3	60	15,0	42	10,5	400	100,0
Noszenie odzieży z symboliką patriotyczną i regionalną	27	6,8	71	17,8	142	35,5	160	40,0	400	100,0
Znajomość strojów ludowych	53	13,3	80	20,0	148	37,0	119	29,8	400	100,0
Uczestnictwo w kwestach oraz zbiórkach dla potrzebujących	63	15,8	165	41,3	126	31,5	46	11,5	400	100,0
Uczenie szacunku dla dóbr wspólnych	133	33,3	151	37,8	90	22,5	26	6,5	400	100,0
Częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego – osoby w wieku od 35 do 60 lat N = 400										
Obchodzenie w rodzinie i w szkole świąt narodowych i regionalnych	167	41,8	141	35,3	62	15,5	30	7,5	400	100,0
Przestrzeganie tradycji rodzinnych, miejscowych	148	37,0	175	43,8	61	15,3	16	4,0	400	100,0
Noszenie odzieży z symboliką patriotyczną i regionalną	35	8,8	62	15,5	117	29,3	186	46,5	400	100,0
Znajomość strojów ludowych	50	12,5	100	25,0	154	38,5	96	24,0	400	100,0
Uczestnictwo w kwestach oraz zbiórkach dla potrzebujących	69	17,3	155	38,8	111	27,8	65	16,3	400	100,0
Uczenie szacunku dla dóbr wspólnych	189	42,3	148	37,0	50	12,5	13	3,2	400	100,0
Częstość praktykowania patriotyzmu lokalnego – osoby w powyżej 60 lat N = 400										
Obchodzenie w rodzinie i w szkole świąt narodowych i regionalnych	191	47,8	117	29,3	58	14,5	34	8,5	400	100,0
Przestrzeganie tradycji rodzinnych, miejscowych	173	43,3	141	35,3	56	14,0	30	7,5	400	100,0

Noszenie odzieży z symboliką patriotyczną i regionalną	53	13,3	91	22,8	145	36,3	111	27,8	400	100,0
Znajomość strojów ludowych	33	8,3	37	9,3	111	27,8	219	54,8	400	100,0
Uczestnictwo w kwestach oraz zbiórkach dla potrzebujących	107	26,8	160	40,0	82	20,5	51	12,8	400	100,0
Uczenie szacunku dla dóbr wspólnych	240	60,0	110	27,5	39	9,75	11	2,8	400	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Pokolenie 20-latków rzadziej niż pozostałe badane grupy podejmuje działania patriotyczne związane z dbałością o historię i kulturę regionu oraz tradycje miejsc bliskich, w tym miejsca urodzenia. W odniesieniu do pierwszego działania odnotowano dwie różnice istotne statystycznie. Działania te rzadziej podejmują młodzi dorośli w porównaniu do osób w wieku 35–60 lat ($p = 0,050$) oraz powyżej 60 lat ($p = 0,002$). Także w przestrzeganiu tradycji rodzinnych i miejscowych, regionalnych i narodowych rzadziej angażują się osoby w wieku do 35 lat w porównaniu do pokolenia 40-latków ($p = 0,041$) oraz 60-latków ($p = 0,048$).

Pokolenie 60-latków angażuje się w działania związane ze wsparciem osób w potrzebie, deklarując uczestnictwo w kwestach oraz zbiórkach na cele społeczne. Czyni to zawsze lub często aż 2/3 badanych seniorów. Takie działania podejmuje pokolenie 60-latków statystycznie częściej niż osoby z pokolenia średniego ($p = 0,001$) oraz młodzi dorośli ($p = 0,010$). Seniorzy także rzadko noszą odzież z symboliką patriotyczną zwłaszcza w porównaniu do osób w wieku do 35 roku życia ($p = 0,008$).

Konkluzje i wnioski

Określenie granic patriotyzmu lokalnego przez badane kolejne pokolenia mieszkańców Podkarpacia kanalizuje się w dwóch zasadniczych wymiarach. Po pierwsze w wyraźnym akcentowaniu symbolicznych i emocjonalnych więzi z ziemią przodków, jej historią i kulturą materialną i umysłowo-aksjologiczną³⁴. Respondenci odczytują symbole i znaki miejsca – *małej ojczyzny*, identyfikują się z przeszłością historyczną i budują na tej podstawie przyszłość miejsca. Po drugie patriotyzm lokalny ujmowany jest jako terażniejszość miejsca, związki i łączność z grupą, wspólnotą terytorialną. Pozwala to na wyjście poza własną indywidualność, umiejscowienie siebie w szerszej zbiorowości³⁵ oraz poczucie więzi społecznej ze współobywatelami³⁶.

³⁴ K. Chałas, W. Furmanek, K. Ożóg, *Niepodległość. Implikacje pedagogiczne i edukacyjne*, Rzeszów 2019, s. 67.

³⁵ J. Nikitorowicz, *Tożsamość – wielki wysiłek ku patriotyzmowi* [w:] *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, red. J. Nikitorowicz, Kraków 2013, s. 34.

³⁶ J. Gajda, *Racjonalny patriotyzm jako antidotum skrajnego nacjonalizmu* [w:] *Patriotyzm i nacjonalizm...*, s. 51.

W pokoleniu 20-latków umiłowanie najbliższej okolicy identyfikowane jest w pierwszej kolejności w kategoriach relacyjnych z innymi współmieszkańcami, a dopiero później jako poczucie więzi za sprawą miejsca urodzenia oraz historyczno-kulturowe przywiązanie do terytorium. W pokoleniu młodych dorosłych poczucie swojskości i odrębności własnego miejsca schodzi na plan dalszy, co najprawdopodobniej wynika z unifikacji kultury. W pokoleniu 40 i 60-latków patriotyzm lokalny to przede wszystkim historyczne i kulturowe związki w *małej ojczyźnie*. Wśród opiniodawców z pokolenia średniego aż 31,8% wskazuje taką definicję jako najbardziej trafną. Drugą z kolei w kategoriach trafności definicją patriotyzmu lokalnego jest zarówno dla pokolenia średniego, jak i senioralnego poczucie przynależności do grupy.

Praktykowanie patriotyzmu lokalnego przez badanych przedstawia się także interesująco. Wiodące obszary identyfikacji w procesie kształtowania tożsamości lokalnej dotyczą trzech zasadniczych płaszczyzn. Po pierwsze odnoszą się do sfery aksjologicznej, społecznych wartości etycznych związanych ze współżyciem w środowisku i wspólnocie. Aż 81% ogółu ankietowanych deklaruje, że zawsze lub często uczy szacunku dla dóbr wspólnych, a w grupie 60-latków wskaźnik ten wynosi 87,5%. Zatem z deklaracji respondentów wyłania się podłoże patriotyzmu lokalnego, którym są naturalne wartości, takie jak szacunek do drugiego człowieka, dobra wspólnego i wspólnoty. Odwoływanie się do wartości wzmacnia wspólnotę oraz sprzyja tworzeniu więzi. Na ten element zwraca również uwagę A. Czajowski³⁷.

Kolejne płaszczyzny dotyczą dwóch podstawowych kręgów środowiskowych – rodzinnego i szkolnego oraz ich powiązania z miejscem i regionem. Respondenci (78,0%) werbalizują, że zawsze lub często uczestniczą w tradycjach rodzinnych i miejscowych, a równie liczna grupa (77%) akcentuje obchodzenie świąt regionalnych i narodowych. Ponadto blisko 60% ankietowanych wskazuje społeczne zaangażowanie w działania pomocowe dla innych.

Dostrzec należy także, że respondenci rzadko lub nie praktykują kulturowego wymiaru patriotyzmu lokalnego związanego ze znajomością regionalnych strojów ludowych oraz noszeniem strojów z symboliką regionalną i narodową.

Sumując wskaźniki procentowe dla kategorii „zawsze i często praktykuję patriotyzm”, ustalono strukturę hierarchiczną składowych patriotyzmu badanych. Dane zaprezentowano w tabeli 3.

Zaprezentowane w tabeli 3 dane pozwalają sformułować wnioski:

1. Pokolenie 20-latków zakotwiczone jest przede wszystkim w grupach społecznych – rówieśniczych i rodzinnych, a doświadczenia związane z przynależnością i więziami międzyludzkimi wyznaczają obszary ich aktywności patriotycznej w najbliższym otoczeniu.

³⁷ A. Czajowski, *Patriotyzm jako determinanta działań politycznych* [w:] *Nowoczesne formy patriotyzmu i nacjonalizmu w kontekście przemian współczesnych systemów społeczno-politycznych*, red. D. Drałus, M. Wichłacz, Wrocław 2014, s. 161.

2. W pokoleniu 40-latków kluczową składową umiłowania najbliższego otoczenia jest dom, rodzina i miejsce oraz spajające je tradycje i zwyczaje budowane na bazie wartości społecznych, szacunku oraz wspólnoty.
3. Szacunek i wspólnota to cnoty określające praktykowany patriotyzm lokalny 60-latków, stanowiący podłoże dla tradycji domu, rodziny i miejsca, a w perspektywie szerszych przestrzennych sfer poznania, w tym szkoły.
4. Zaangażowanie społeczne na rzecz wspólnoty, zwłaszcza osób w potrzebie, to ważny element patriotyzmu lokalnego dostrzegany przez badanych (zwłaszcza seniorów), ale lokowany poza podstawowymi działaniami we własnej rodzinie.
5. Niestety należy odnotować, że kulturowe zakorzenienie w miejscu i regionie, którego wyrazem jest symbolika strojów, nie jest praktykowane przez większość badanych mieszkańców Podkarpacia.

Tabela 3. Składowe praktykowania patriotyzmu lokalnego przez pokolenie 20-, 40- i 60-latków na Podkarpaciu

Pokolenie 20-latków	Pokolenie 40-latków	Pokolenie 60-latków
1. Tradycje regionalne i narodowe praktykowane w rodzinie i szkole	1. Tradycje rodzinne i miejscowe	1. Etyczne wartości społeczne – szacunek, wspólnota
2. Tradycje rodzinne i miejscowe	2. Etyczne wartości społeczne – szacunek, wspólnota	2. Tradycje rodzinne i miejscowe
3. Etyczne wartości społeczne – szacunek, wspólnota	3. Tradycje regionalne i narodowe praktykowane w rodzinie i szkole	3. Tradycje regionalne i narodowe praktykowane w rodzinie i szkole
4. Zaangażowanie społeczne na rzecz osób w potrzebie	4. Zaangażowanie społeczne na rzecz osób w potrzebie	4. Zaangażowanie społeczne na rzecz osób w potrzebie
5. Kulturowa identyfikacja z miejscem i regionem	5. Kulturowa identyfikacja z miejscem i regionem	5. Kulturowa identyfikacja z miejscem i regionem

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2007.
- Bartmiński J., *Jak biegną drogi Ojczyzny?* [w:] *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, Lublin 2002.
- Buczyńska-Garewicz H., *Miejsca, strony, okolice. Przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, Kraków 2006.
- Chałas K., Furmanek W., Ożóg K., *Niepodległość. Implikacje pedagogiczne i edukacyjne*, Rzeszów 2019.
- Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013.
- Czajowski A., *Patriotyzm jako determinanta działań politycznych* [w:] *Nowoczesne formy patriotyzmu i nacjonalizmu w kontekście przemian współczesnych systemów społeczno-politycznych*, red. D. Drałus, M. Wichłacz, Wrocław 2014.
- Gajda J., *Racjonalny patriotyzm jako antidotum skrajnego nacjonalizmu* [w:] *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, red. J. Nikitorowicz, Kraków 2013.

- Grygiel S., *Ojczyzna jest zawsze trochę dalej*, Kielce 1998.
- Kasprzyk D., *Patriotyzm lokalny – konteksty tożsamościowe*, „Zeszyty Wiejskie” 2016, z. XXII.
- Lachowicz M., *Symbolika „dużej i małej ojczyzny” w świadomości współczesnych Rusinów karpaccich w warunkach pogranicza kulturowego* [w:] „Duża i mała ojczyzna” w świadomości historycznej, źródłach i edukacji, red. B. Burda, M. Szymczak, Zielona Góra 2010.
- Majkowski W., *Rola rodziny w kształtowaniu patriotycznych postaw* [w:] *Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa*, red. J. Stala, Kraków 2019.
- Malikowski M., *Socjologiczna problematyka patriotyzmu lokalnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, z. 3.
- Mendel M., *Pedagogika miejsca i animacja na miejsce wrażliwa* [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006.
- Modele patriotyzmu w perspektywie doświadczeń biograficznych 20, 40 i 60-latków na Podkarpaciu* (ID 539392), projekt sfinansowany w ramach ścieżki *Nauka dla społeczeństwa II*.
- Nikitorowicz J., *Tożsamość – wielki wysiłek ku patriotyzmowi* [w:] *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, red. J. Nikitorowicz, Kraków 2013.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998.
- Potoczek A., *Spoleczna rola samorządu terytorialnego* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny*, red. W. Theiss, Warszawa 2001.
- Sadowski J., *Wprowadzenie do rozważań o patriotyzmie* [w:] *Oblicza patriotyzmu*, red. J. Sadowski, Kraków 2009.
- Sosnowski A., *Wyznaczniki przemian życia społecznego*, Olsztyn 2016.
- Theiss W., *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilitytarne* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny*, red. W. Theiss, Warszawa 2001.
- Theiss W., *Tezy o małej ojczyźnie, edukacji i rozwoju lokalnym* [w:] *Edukacyjne aspekty współpracy i partnerstwa w środowiskach lokalnych*, red. C. Lewicki, Rzeszów 2004.
- Trosiak C., *Współczesny polski patriotyzm: między wspólnotą narodową a wspólnotą regionalną*, „Przegląd Politologiczny” 2014.
- Wójcik-Lagan H., *O historii regionalnej i mikrohistorii w szkole* [w:] „Duża i mała ojczyzna” w świadomości historycznej, źródłach i edukacji, red. B. Burda, M. Szymczak, Zielona Góra 2010.
- Zwoźniński A., *Wprowadzenie do rozważań o narodzie*, Kraków 2005.